

Píše Ladislav Futtera

(E*forum, 18. 05. 2022)

„Místo pojmu ‚biedermeier‘ pro označení literární epochy mezi romantismem a realismem se užívalo a občas ještě i užívá pojmů ‚literatura doby restaurace‘ nebo ‚literatura doby předbřeznové.‘“ Takto pod zjevným vlivem tehdy aktuálně probíhajících diskusí o pojem biedermeier v česky psané literatuře roku 2015 prezentoval terminologické napětí v literárněvědné germanistice Milan Tvrdík (*K problematice literatury německého a rakouského biedermeieru, Svět literatury* 52, 2015, s. 95–115). Prolegomena 1000stránkové práce **Vormärz-Handbuch** (Bielefeld: Aisthesis, 2020), kolektivního díla více než stovky autorek a autorů editovaného **Norbertem Otto Ekem**, naopak biedermeier chápe úzce jako termín charakterizující životní styl, nadto termín předchozím bádáním i původně negativní konotací tohoto pojmu nevhodně zatížený, a za centrální pojem zastřešující celou epochu a její kulturní, nanejvýš pak literární život volí právě Tvrdíkem odmítanou „dobu předbřeznovou“ (s. 13–16). Dodejme přitom, že toto užití pojmu se blíží maximálnímu chápání termínu biedermeieru, jak je ve své trojsvazkové práci *Biedermeierzeit* (Stuttgart: J. B. Metzler, 1971–1980) razil Friedrich Sengle. Ekeho shrnutí pojmoslovné diskuse není ovšem bez zajímavosti ani pro bohemistiku: kromě již zmíněné debaty o užití termínu biedermeier zmiňme též extrémně zatížený pojem národního obrození jako tradičního a dosud dominujícího označení téže epochy v českém dějepisectví a literární historii.

S ohledem na žánr příručky (Handbuch) coby základního díla nabízejícího elementární seznámení s danou epochou a aktuálním stavem jejího bádání je kniha členěna do krátkých kapitol, jež jsou sdruženy do pěti rozsáhlých bloků. Poměrně stručný historický nástin s výmluvným podtitulem *Revoluční epocha* shrnuje základní dějinné zlomy období let 1815–1848 v německojazyčném prostředí a politické směry. Klíčová pozornost je pak věnována revoluci let 1848 a 1849, kterou zkoumají tři dílčí kapitoly věnované samotné revoluci, osmačtyřicátníkům a Frankfurtskému parlamentu.

Druhý oddíl shrnuje dílčí problémové okruhy. Analyzovány zde jsou značně heterogenní pojmy uměleckých a kulturních proudů, klasiky, romantismu a osvícenství a jejich recepce v době předbřeznové, formování veřejnosti a občanské společnosti s důrazem na vznik politických stran, spolků či dělnických sdružení i rozvoj právního státu. Ve zvláštních kapitolách jsou též diskutovány fenomény nacionalismu a antisemitismu. Zmíněna je i „doba pobřeznová“, tedy otázka, do jaké míry znamená revoluce roku 1848 dějinný zlom a do jaké míry naopak zachování kontinuity. Z české perspektivy dodejme, že obecný historický výklad, jak je zde nastíněn, v hlavních bodech odpovídá dvousvazkové syntéze *České země v 19. století* (Praha: Historický

ústav AV ČR, 2014), v níž bylo 19. století sledováno z perspektivy formování moderní české občanské společnosti. Revoluci roku 1848 přitom nelze vnímat jako jednoznačně poraženou, ale jak v krátkodobém (zrušení roboty), tak i ve střednědobém horizontu (politizace společnosti po obnovení ústavnosti v Rakouském císařství) přinesla jisté dodatečné výsledky.

Třetí část si všímá kulturněhistorické situace ve zkoumaném období z interdisciplinární perspektivy. Po úvodní analýze mediálního prostoru jsou představeny jednotlivé druhy umění včetně přechodů mezi nimi (opera či karikatura) a ekonomických souvislostí kulturní produkce. Po kapitolách věnovaných hegelianismu a filosofické kritice jazyka je zvýšená pozornost věnována interkulturní výměně a kulturnímu transferu mezi německým prostředím a sousedními kulturami (viz níže).

Poslední dva oddíly, které ale dohromady zabírají více než polovinu výkladu, se pak věnují literární vědě, konkrétně sociohistorickým souvislostem literární tvorby, jako jsou formování knižního trhu, rozvoj žurnalistiky, cenzurní opatření a literární kritika. Přes souhrn dobově relevantních estetických konceptů pak výklad přechází k přehledu žánrové krajiny a typům literární produkce. Poslední část pak tvoří lexikon „autorů, autorek a uskupení“ – uskupení je zde přísně vzato zmíněno pouze jedno, a sice Mladé Německo, autorů a autorek je představena rovná padesátka. Pojem autora je ovšem míněn v širokém významu, nejen spisovatele-beletristy, jak ukazuje zařazení Karla Marxe a Friedricha Engelse. – Ale tím pádem – zohledníme-li, že Hegelova filosofie byla vyložena na jiném místě – lze v tomto výčtu snadno postrádat přinejmenším Arthura Schopenhauera... Dodejme, že Eke v úvodním slově odmítá ambici vytvořit sestavu autorů závazný kánon (s. 16). Přesto se však zdá, jako by výběr příliš zdůrazňoval revoluční tvář předbřeznové doby a poněkud upozadoval biedermeierovskou evolučnost této epochy (dodejme, že obdobně ve svém posudku příručky Detlev Mares [rec. in: *Online-Rezensionen des Jahrbuchs zur Liberalismus-Forschung* 1/2021] ve výběru postrádal vůdčí představitele liberalismu).

Právě v závěrečné části se projevuje asi největší slabina díla: při jeho rozsahu a počtu členů autorského kolektivu se nepodařilo ujednotit formální podobu jednotlivých hesel. Jejich výstavba a metodologické ukotvení tak kolísá od bourdieuovského zařazení autora do pozic v literárním poli a načrtnutí jednotlivých interakcí, do nichž se zapojil (jak tomu činí v případě Anastasia Grüna Primus-Heinz Kucher [s. 770–775]) po prosté rozdělení hesla na život a dílo (Marta Famula v případě Adalberta Stiftera [s. 931–937]). Stejně tak nevyrovnaná je míra pozornosti věnovaná „druhému životu“ představených autorů. Je však nutno přiznat, že tendence sledovat i recepční stránku předbřeznové kulturní produkce v širší historické perspektivě je napříč příručkou zjevná.

Pro zhodnocení díla z germanistické perspektivy nelze než opakovat s Dieterem Langewieschem chválu „detailního přehledu o epoše“, který příručka čtenáři nabízí společně s „množstvím speciálních oblastí výzkumu a odkazy na otevřené otázky“ (rec. in: *H-Soz-Kult*, 26. 8. 2020). Zvolíme-li pak specifický bohemistický, respektive

germanobohemistický pohled, můžeme nad tímto dílem konstatovat následující:

Za prvé může být pro literárněvědnou bohemistiku velmi inspirativní provázání sociohistorických a estetických kritérií ve čtvrtém oddílu příručky. Zatímco bohemistická literární historie se - ať již souhlasně či nesouhlasně - při výkladu literatury doby předbřeznové vyrovnává s teleologicko-imanentistickým konceptem vývojových řad Felixe Vodičky, podněty sociologického pohledu na literaturu jsou v posledních letech realizovány v projektech věnovaných výzkumu čtenářství, knižního trhu a cenzury, realizovaných Oddělením pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Pokus ústrojně postavit obě protichůdné koncepce vedle sebe mimo vzájemně izolované projekty ale dosud učiněn nebyl (v tomto ohledu je samozřejmě výhodou struktura příručky coby svého druhu lexikonu, jenž nemusí usouvztažnit zvolenou metodu a ucelený výkladový narativ).

Za druhé - ovšem v negativním smyslu - zaujme marginální přítomnost bohemikální problematiky. Je nutno předeslat, že značnou diskrepanci je možné konstatovat již v pozornosti věnované obecně habsburské monarchii. Výklad, ač je geograficky ztotožněn s územním rozsahem Německého spolku, je podřízen tradiční periodizaci a terminologii (severo)německých kulturních dějin, kdežto Rakouské císařství a politické a kulturní poměry v něm jsou do něj integrovány jako zvláštní případ. - Takto např. v medailonu věnovaném Franzi Grillparzerovi Johanna Canaris upozorňuje na defenzivní postavení německých nacionálů v revolučním roce 1848 s ohledem na konkurenční národní hnutí neněmeckých národů habsburské monarchie a loajální Grillparzerův postoj k vládnoucí dynastii (s. 757). V případě českých zemí a jejich kulturněhistorických aspektů se tak z perspektivy autorů svazku ocitáme na periferii periferie.

Neznamená to, že by bohemikální aspekty v příručce zcela scházely. V úvodní části Dieter Hein v kapitole věnované revoluci roku 1848 rozebírá napětí mezi cíli německých liberálů a politické reprezentace neněmeckých etnik (s. 123-124). Omezený rozsah kapitoly a nejspíš i očekávaná míra předvedění u modelového čtenáře ale vedou k simplifikujícím tvrzením, jako je např. statické rozdělení aktérů do pokrokového a konzervativního tábora, přičemž příslušníci neněmeckých etnik jsou en bloc ztotožněni s protirevolučními silami. Ze spisovatelů, přinejmenším na základě původu tradičně řazených k německé literatuře z českých zemí, se pak samostatného medailonu dočkali Charles Sealsfield (Karl Postl) a Adalbert Stifter. Stifterovy návraty k českým zemím a jeho pozice ve zdejší interkulturní realitě, deklarovaná románem *Witiko*, se ale předmětem výkladu nestává, stejně jako problematická česká (míněno zemsky i etnicky) recepce Grillparzerovy tragédie *König Ottokars Glück und Ende*.

Tato povzdechnutí by neměla klesnout ve výraz malosti lokálního germanobohemistického bádání, jemuž nezbyvá než pořizovat soupisy jednotlivých zmínek o marginálním předmětu vlastního oboru v široce rozkročených syntézách. Spíše v opakované upozornění na nevyrovnanost výkladu v dílčích medailonech (již jednou zmíněný metodologicky podnětný medailon Anastasia Grüna totiž ve zvláštním

oddílu připomíná též jeho souvislosti se slovinskou kulturou [s. 774]) a především v oddílu proklamativně sledujícím transnacionální a transkulturní aspekty německojazyčného prostředí v době předbřeznové. Pětice sond věnovaných kulturnímu transferu totiž sleduje kulturní výměnu s francouzským, anglickým, dánským (respektive severským), švýcarským a italským milieu (s. 392–442). Až na kapitulu komparující německé polonofilství a filhelénství, motivované protiruskými a protitureckými povstáními (s. 281–288), v knize zcela schází pohled na slovanskou kulturu. Pohled na zájem o polskou problematiku z politické perspektivy ovšem vede v první řadě k rešerši dobové publicistiky, zcela stranou tak zůstává mj. fascinace německé romantiky polským, českým a jihoslovanským folklórem a mytickým heroickým dávnověkem. V souvislosti s integrací rakouské kultury do výkladového rámce (severo)německého kulturního vývoje, jak jej příručka provádí, se pak nelze konečně ubránit ani lehce provokativní otázce, zda by si zvláštní kapitola vedle německo-švýcarského nezasloužil také kulturní transfer německo-rakouský v rámci široce pojatého německojazyčného regionu...

Zdůrazněme ale ještě jednou: ve svém celku svazek nabízí cenný, faktograficky hutný a podnětný vhled k době předbřeznové v německojazyčném kulturním kontextu! Dodejme ale jedním dechem, že z germanobohemistické perspektivy je podnětný i svojí latencí, bílým místem, jaký na mapě zanechal v českých zemích. V tomto kontextu se naléhavě ukazuje potřebnost a užitečnost lokálně zaměřených příruček, jakými jsou třeba *Sousedé. Česko-rakouské dějiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019), psaní ovšem primárně z historické, nikoliv literárněvědné perspektivy a s jádrem výkladu až od roku 1848.

Norbert Otto Eke (ed.): *Vormärz-Handbuch*. Bielefeld: Aisthesis, 2020, 1051 s.

www.ipsl.cz